

Heidegger: Johdatus metafysiikkaan | Maailmankirjat

Miltonlaista tragediaa vai historian dramatisointia?

JANI VANHALA

Johdatus metafysiikkaan on mielenkiintoinen risteyskohta Heideggerin ajattelun kehityksessä. Se kuuluu olemuksellisesti yhteen kahden Heideggerin samoihin aikoihin (1935-1936) työstämän, estetiikan olemusta eri kanteilta pohtivan luentosarjan, *Taideteoksen alkuperän* (Der Ursprung des Kunstwerkes) ja *Tahto valtaan taiteena* (Der Wille zur Macht als Kunst, ei suomennettu), kanssa.

Taideteoksen alkuperässä Heidegger hahmottelee oman taideteokseen keskittyvän taidenäkönsä peruslinjat. Syyn taideteoksen ympärille rakentuneesta estetiikasta Heidegger mainitsee ohimennen Nietzschen estetiikkaa käsitelleessä *Tahto valtaan taiteena* -luentosarjassaan. Hän kiinnittää huomionsa siihen, että pyrkiessään kääntämään platonistis-yliaistillisen estetiikan tradition ylösalaisin aistivoimaisuutta painottavalla tulkinnallaan Nietzsche tulee ohittaneeksi täysin itse taideteoksen. Ainakin kulttuuritutkimuksellisista teemoista kiinnostuneille lukijoille *Johdatusta metafysiikkaan* onkin tällaisten pinnanalaisten kytkösten tähden luontevinta tarkastella kreikkalaisen eksistentenssin kuvauksen hahmotteluna. Siinä kun Heideggerin oletusten mukaan tiivistyy sellainen jännite, joka voi sisällyttää itseensä sekä teos-lähtöisen estetiikan että aistisen lähestymistavan.

Teoksen keskeisenä tavoitteena vaikuttaisi olevan sen alkuperäisen, jännitteisen tilan avaaminen, jossa perustavanlaatuiset filosofiset jäsennykset erilaisille arvoille, määränpäille ja ihmisten välisille suhteille syntyivät, ja mistä ne sitten ovat muuntuneet. Tämä jännitteinen tila on Heideggerille kreikkalainen kaupunkivaltio (polis), joka mahdollisti omalla olemassaolollaan kulttuurilliset ja uskonnolliset käytännöt, jotka kiertyivät tiiviisti kultillisiin tarkoituksiin pystytettyjen taideteosten ympärille. Heideggerin tulkinnasta voi olla montaa mieltä, mutta se on joka tapauksessa vaikuttanut paljon, julkilausutusti tai kätketysti, myöhempiin tulkintoihin. Esim. Hannah Arendtin teoksessaan *Vita Activa* esittämä tulkinta kreikkalaisten käsityksestä vapaudesta (vapaus on vapautta hallitsemisesta ja hallittuna olemisesta) on selvästi kallellaan Heideggerin määritelmiin siitä, miten kreikkalaiset ymmärsivät rajan käsitteen. Rajat olivat Heideggerin mukaan piiri, jotka mahdollistavat sisälleen vapauden. Samaan tapaan Arendt selittää, kreikkalaisen kaupunkivaltion asujat eivät olleet monesti ollenkaan kiinnostuneita luomaan oman kaupunkinsa lakeja; se kun olisi sitonut heidät hallitsemiseen.

Teoksen julkilausuttuna tavoitteena on metafysiikan ilmiön hahmotteleminen. Annettu päämäärä pyritään saavuttamaan Olemisen (das Sein) rajautumisen esittelyn kautta. Tämä tarkoittaa sitä, mitä vasten, tai mistä eroavana Olemisen mielletään Olemiseksi. Etupäässä filologisiin menetelmiin turvautuen Heidegger löytää Olemiselle neljä keskeistä vastakohtaa, joihin peilaten Olemisen merkitys on perinteisesti ymmärretty. Nämä ovat: *tuleminen*,

näennäisyys, ajattelu ja pitäminen. Vaikka Heideggerin tekemät erottelut ovat itsessäänkin erittäin mielenkiintoisia, käy nopeasti ilmi, että tulkintojen varsinainen päämäärä on josain muualla kuin itse erotteluissa.

Heidegger vaikuttaa kiinnittyvän tarkasteluissaan ilmiöihin, joiden kuvauksessa käytettyjen käsitteiden merkityksissä on tapahtunut siirtymä, kun niitä on alettu käyttää kreikkalaisen alkuperänsä lisäksi kristillisessä kontekstissa. Keskeisiä käsitteitä ovat mm. sanaa ja järkeä tarkoittava *logos*, kirkkautta, kunniaa ja mainetta tarkoittava, mutta myös näennäisyyden mahdollistava *doksa*, sekä kauheutta ja outoutta tarkoittava *deinon*.

Syytä sille, miksi Heidegger tarttuu niin painokkaasti yksittäisiin ilmiöihin, voi hakea monelta suunnalta. Mielenkiintoisin, ja samalla ohitetuin selitysvaihtoehto pohjaa jo teoksen alkulehdillä mainittuun metafysiikan peruskysymykseen, eli ”miksi ylipäätään on olevaa eikä pikemminkin ei-mitään?” Heidegger ei esitä kysymystä älyllisenä haasteena, vaan hän kääntää tilanteen ympäri sanoen että ”kysymyksen kätkeyty voima koskettaa jokaista kerran [...]”. Outo ilmaus on käsittääkseni ymmärrettävä niin, että kysymystä olevan Olemisesta ei aseta ihminen, vaan tämä kysymys koskettaa itse ihmistä avaten hänen eksistenssinsä tietyssä sävyssä.

Periaatteessa yksittäiset ilmiöt, kuten *deinon*, ovat siis tapoja, jolla metafysiikan peruskysymys koskettaa ihmistä. Esimerkiksi Heidegger mainitsee ”suuren epätoivon”, jonka hetkellä asioiden merkitykset tuntuvat häipyvän. Nämä ilmiöt ovat luonteeltaan konkreettisia, ne rikkovat sosiaaliset totunnaisuudet tuoden ihmisen läheisyyteen jotain äärimmäisen todelliselta tuntuva, ja pakottavat ratkaisuihin. Mutta ne kantavat ikävä kyllä sisällään antiikin tragedioista tuttua ”kohtalokkaan virheen” (hamartia) mahdollisuutta.

Lyhyen, kansallissosialismin ”sisäistä suuruutta” käsittelevän kommentin lisäksi teoksen eniten mielenkiintoa herättänyt piirre on luultavasti Heideggerin uudenlainen tapa kääntää *deinon* kauheudeksi. Käännöksessä ei ole erityistä yksittäinen sanavalinta, vaan ennemminkin se taustastruktuuri, josta sanan merkitys Heideggerin mukaan nousee. Heidegger käyttää esimerkkinään Sofokleen *Antigone*-näytelmän kuoroa, jonka laulun mukaan ”moninaista on kaamea, vaan ei mikään kaameudessaan ylitä ihmistä”.

Heideggerin tulkinnassa ihmisen kauheus johtuu hänen ainutlaatuisista mahdollisuuksistaan. Ihminen on sidottu sotaan (*polemos*) olevan kokonaisuudessaan (*fysis*) kanssa. Oleva kokonaisuudessaan on kauhea ”ylivoimaisen vallitsemisen” mielessä. Se avautuu ihmiselle kasvottomana äärettömyytenä, jonka edessä ihminen on toivoton. Ihmisen kauheus on puolestaan monisyisempää. Toisaalta se on traagista kauheutta, joka johtuu siitä, että ihminen kuuluu olemuksellisesti yhteen olevan kokonaisuudessaan kanssa, ja on siis sidottu peruuttamattomasti sotaan, jota ei voi voittaa. Ihmisen olemukseen perustavalla tavalla kuuluvat asiat, kuten esim. kieli, kuuluvat näet myös olevan kokonaisuudessaan piiriin, ja näin sota kalvaa ihmistä myös sisältä päin. Tämä repii ihmisen outouteen, kodittomuuteen. Toisaalta ihminen on kauhea väkivaltaisen hallitsemisen mielessä. Vaikka Heidegger ei sano asiaa suoraan, näkemys on helppo liittää nietzscheläiseen ajatukseen vallantahdosta.

Vaikka Heidegger toteaaakin teoksessa osuvasti, että ”’kristillinen filosofia’ on puista rauhaa”, niin on silti hankala välttyä mielikuvalta, että Heideggerin tulkinta kauheudesta on

anakronistinen. Ajoittain vaikuttaakin siltä, että Heidegger lukee teologisen taustansa tähden kauheuden ilmiöön sisään varsin nietscheläisiä sävyjä. Tällöin on kuitenkin muistettava, että kyseiset sävyt tulevat mielekkäiksi vasta kristillisen eksistenssin kokemusmaailman ja sen avaamien olemismahdollisuuksien kautta. Ihmisen ja olevan kokonaisuudessaan (fysis) välillä vallitseva sota alkaa saada Miltonin *Kadotetusta paratiisista* tuttuja piirteitä. Toinen teoksen lukemiseen keskeisesti liittyvä ongelma on se, että ajoittain on hyvin hankala arvioida, pyrkiikö Heidegger kuvaamaan objektiivisesti havaitsemiaan ilmiöitä, vai toteuttaako hän väitteissään itse luonnostelevaansa “alkavaa ajattelua” (anfängliche Denken), jossa laitetaan alulle tulevaisuuden totuuksia.

Juuri tämä tulevaisuuden totuuksien näkökulma on nykylukijalle teoksen levottomuutta herättävin kohta. Heideggerin visioita arvioidessa täytyy kuitenkin olla varovainen, ettei sorru itse anakronismiin. Vaikka teoksen sävy onkin ajoittain pahaenteisen tumma, niin sen ideaa ei voi kuitenkaan tulkita toteutuneesta holokaustista ja totalitarismista käsin. Teoksen sisältämien ajatusten arkaainen jylhyys ja ajoittain jopa maanisilta vaikuttavat vivahdet selittynevät parhaiten oman aikansa aavistelevilla tunnelmilla. Nähdäkseni se, että Heidegger kuului Kansallissosialistiseen puolueeseen, ei siis vähennä teoksen arvoa, tai edes kyseenalaista Heideggerin kyvykkyyttä filosofina. Sen sijaan Heideggerin ajoittain maailmanennätyksiä hipova pateettisuus pistää kyllä miettimään hänen suhteellisuudentajuansa. Ironista kyllä, silti juuri tämä kirjan tulkintaan liittyvä, ei tarkoitettu aspekti saattaa olla sen selkein antama esimerkki siitä, miten näennäisyys, kirkkaus ja kunnia kietoutuvat yhteen *doksassa*, sekä miten kauheus piilee sisäänrakennettuna niissä mahdollisuuksissa, jotka avautuvat meille houkuttelevina ja lumoavina.

Heidegger, Martin_. Johdatus metafysiikkaan_ (Einführung in die Metaphysik, 1935)
Suom. Jussi Backman. Tutkijaliitto, Helsinki 2010. 198s.